

ВІДГУК

офіційного опонента,

доктора педагогічних наук, професора,

ректора Державного вищого навчального закладу

«Донбаський державний педагогічний університет»,

Омельченко Світлани Олександрівни

про дисертацію Гладун Тетяни Олександрівни

на тему «Розвиток соціальної компетентності дітей молодшого шкільного віку з

аутизмом в умовах інклюзивної освіти»,

подане на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за

спеціальністю 13.00.05 – соціальна педагогіка

Актуальність дослідження зумовлена тим, що в українських школах триває переорієнтація на інклюзивне навчання, а отже кількість дітей з інвалідністю, залучених у систему освіти постійно зростає. В умовах розбудови та впровадження інклюзивної освіти одним із пріоритетних напрямів освіти стає формування соціальної компетентності дітей зокрема молодших школярів з різним рівнем здоров'я та успішності. Окрему групу дітей, що можуть бути залучені до інклюзивного навчання, складають учні зі специфічним типом психічного розвитку, діти з аутизмом. Залучення та інтеграція цієї категорії дітей в освітнє середовище є досить складним процесом, саме через те, що в дітей зазначеної категорії відбувається зміна траєкторії розвитку на комунікативному, когнітивному й поведінковому рівнях, а отже це ускладнює її соціалізацію, засвоєння нею соціальних ролей, зокрема пов'язаних із функціонуванням у системі освіти, налагодженням взаємин з іншими людьми. Тому формування соціальної компетентності може якісно впливати на інтеграції всіх дітей освітнього процесу. Оскільки ця компетентність визначає успішність в їх повсякденному житті, стимулюватиме інтеграційні процеси в дитячому колективі.

Згідно з Концепцією нової української школи формування соціальної компетентності в молодших школярів є одним із найбільш актуальних завдань сучасної початкової ланки освіти. Вирішити це завдання можливо через створення соціально-педагогічних умов розвитку соціальної компетентності дітей із аутизмом.

Дисертаційна робота має логічно виважену структуру. Зазначимо, що у вступі ретельно та влучно визначено актуальність, об'єкт; предмет та мета дослідження повністю узгоджуються між собою, а визначені завдання чітко відображають сформульовану мету, що в цілому дозволяє вдало окреслити процес наукового пошуку.

Вирішуючи перше завдання дослідження – «дослідити розвиток соціальної компетентності дітей молодшого шкільного віку з аутизмом в умовах інклюзивної освіти як наукову проблему» – авторка вдало визначає три основні напрями: результати міждисциплінарного наукового вивчення наукових джерел із проблеми становлення наукових поглядів, здебільшого з медико-соціальних позицій, на аутизм у дітей; дослідження присвячені проблемі включення дітей із інвалідністю, зокрема з аутизмом, в освітнє середовище за умов інклюзивної освіти; розвідки щодо висвітлення проблеми розвитку компетентності особистості, дослідження різних видів компетентності, зокрема, соціальної, різних категорій осіб, зокрема й дітей із аутизмом. Аналізуючи положення досліджень різних авторів, Т. О. Гладун характеризує взаємопов'язані поняття, як «інклюзія», «інтеграція», «безбар'єрність», «доступність» «компетентність» «розвиток соціальної компетентності», і робить висновки про актуальність і недостатність теоретичного обґрунтування особливостей розвитку соціальної компетентності дітей молодшого шкільного віку з аутизмом.

Виконуючи друге завдання дослідження, на підставі порівняння й систематизації наукових положень автором було уточнено суть низки понять: «соціальна компетентність», «розвиток соціальної компетентності», «інклюзивна освіта», «соціальна інклюзія», «інклюзивне освітнє середовище»,

«соціальна ситуація розвитку», «соціально-педагогічна підтримка» тощо. У соціально-педагогічному контексті розв'язання названої проблеми особливої уваги заслуговують такі дефініції: «соціальна компетентність молодших школярів» розглядається автором як динамічна категорія, яка перебуває в процесі розвивальних змін і забезпечує поступове набуття дитиною здатності гармонійно взаємодіяти з навколишнім соціально-педагогічним середовищем відповідно до соціальних вимог, які постійно ускладнюються; у контексті цього дослідження, соціальна компетентність дітей молодшого шкільного віку з аутизмом в умовах інклюзивної освіти – це базисна інтегральна характеристика особистості, що відображає її досягнення в розвитку стосунків з іншими людьми, унаслідок чого відбувається засвоєння соціальних емоцій, розпізнавання соціальних сигналів, формування навичок, тобто, оволодіння соціальною реальністю, що надає дитині можливість ефективно вибудовувати свою соціальну поведінку в залежності від ситуації та в співвідношенні з прийнятими в соціумі нормами та цінностями.

У дисертації автором схарактеризовано основні складники соціальної компетентності досліджуваної категорії дітей: соціально-когнітивний, емоційно-комунікативний, поведінково-маніпуляційний, соціально-мобільний.

Схвальної оцінки заслуговує визначення особливостей розвитку соціальної компетентності, яке, як зазначає Т.О.Гладун, залежить від конкретної соціальної ситуації розвитку дитини з аутизмом – сукупності внутрішніх і зовнішніх чинників, обставин, характеристик, які в певний момент часу створюють у конкретному мікросередовищі сприятливе або несприятливе поле для розвитку соціальної компетентності дитини, визначаючи внутрішню та зовнішню ситуації розвитку.

До основних особливостей розвитку соціальної компетентності дітей із аутизмом, що впливають зі специфіки внутрішньої соціальної ситуації, авторка відносить: сенсорну гіперсензитивність, гіперактивність, які призводять до значних проблем із набуттям соціальних умінь та навичок, неможливість довго тримати увагу чи слухати; ускладненість, а іноді й

неможливість формування загальновизнаних і відповідних віку соціальних цінностей; нездатність чи невміння виражати свої емоції та розуміти емоції інших, зниження порогу емпатійності, «емоційна глухота»; проблеми поведінкового контролю (спонтанність дій, одержимість, надмірна захопленість чимось) тощо.

Особливостями розвитку соціальної компетентності дітей із аутизмом у зовнішній соціальній ситуації зазначає: соціальну самотність, яка характеризується небажанням та/або неможливістю дитини залучатись до соціальної взаємодії, вихолощеність контактів із людьми – контакт позбавлений повноцінної взаємодії, одностороння дія, ритуальність соціальної взаємодії – формальний і жорсткий характер взаємодії; затримка або зупинка мовного розвитку без будь-якої компенсації за допомогою використання жестів, відсутність реакції на мову інших людей; провідну діяльність дитини, обмеженість інтересів в іграх і, у цілому, у діяльності; недостатній ступінь усвідомлення та адекватна реакція на отримання нового соціального статусу – „учень / учениця”, підвищена тривожність; нездатність адаптуватися до відповідних віку змін у житті без допомоги спеціалістів та батьків, майже повна відсутність здатності засвоювати гнучкі соціальні навички; нездатність до наслідування поведінки іншої людини, проблеми з індукцією соціального досвіду тощо.

У дисертації, відповідно до третього завдання, авторкою ґрунтовно досліджено та схарактеризовано сучасний стан розвитку соціальної компетентності дітей молодшого шкільного віку з аутизмом в інклюзивному освітньому середовищі закладів загальної середньої освіти.

Діагностика стану розвитку соціальної компетентності дітей з аутизмом в інклюзивному освітньому середовищі відбувалася з опорою на обґрунтовані критерії та показники: соціально-когнітивний (соціальні знання про правила та ритуали соціальної взаємодії в конкретному середовищі, успішність учнів у класному колективі); емоційно-комунікативний (сформованість соціальних емоцій, рівень емоційної насиченості вербальної та невербальної комунікації,

емпатійність); поведінково-маніпуляційний (репертуар видів активності та інтересів; здатність вибудовувати соціально очікувані стратегії поведінки у звичних ситуаціях); соціально-мобілізаційний (готовність до нових ситуацій, адекватність вирішення нових соціальних завдань) із застосуванням відповідного діагностичного інструментарію.

Дисертанткою адаптовано та розроблено відповідний діагностичний інструментарій для вивчення соціальної компетентності молодших школярів із аутизмом: питальник «Інтерв'ю з учителем»; соціально-педагогічні ситуації «Готуймось до життя»; методики «Спостереження за поведінкою дитини в школі», «Інтерв'ю з батьками», «Веселі смайли», тест «Кіндер-сюрприз», методика «Анна та Енн» для визначення хибних очікувань тощо; а також авторський інтегрований питальник для батьків та вчителів «Оцінка соціальної компетентності дитини молодшого шкільного віку в інклюзивному освітньому середовищі», розроблено діагностичну карту «Аудит соціально-педагогічної доступності» для оцінки якості та доступності інклюзивного середовища ЗЗСО для дітей із аутизмом.

Результати діагностування дітей із діагнозом „аутизм”, а також дітей із різними нервовими розладами, граничними психосоціальними станами й порушеннями здоров'я комплексної етіології, учнів із іншими особливими освітніми потребами, дезадаптованих дітей, у експериментальній та контрольній групах показали майже тотожний і переважно низький рівень розвитку соціальної компетентності практично за всіма показниками, що й стало визначальними орієнтирами для розробки соціально-педагогічних умов розвитку соціальної компетентності дітей молодшого шкільного віку з аутизмом в інклюзивному освітньому середовищі.

Вирішуючи четверте та п'яте завдання, Т. О. Гладун у своєму дослідженні ретельно обґрунтовує соціально-педагогічні умови розвитку соціальної компетентності дітей молодшого шкільного віку: включення дитини в інклюзивне середовище закладу загальної середньої освіти на основі залучення до особистісно значущої взаємодії з мікросоціумом; організація

індивідуальної соціально-педагогічної підтримки молодших школярів із аутизмом та їхніх родин психологічною службою ЗЗСО; забезпечення процесу навчання та виховання дитини з аутизмом у ЗЗСО засобами сучасних інформаційно-комунікаційних технологій.

Тож, до переваг роботи Т. О. Гладун, можна віднести безсумнівне практичне значення, яке логічно пов'язано з науковою новизною та теоретичним значенням дослідження. Ефективність та дієвість окреслених соціально-педагогічних умов перевірялася через поетапне (підготовчий, основний та рефлексивний) упровадження спеціально розробленої авторської програми «Соціальна поведінка – це просто!». Реалізація програми відбувалася комплексно за чотири напрями: просвітницька та навчально-методична робота з педагогічним колективом, учнівством, батьками; індивідуальна робота з дитиною з аутизмом та її родиною; адаптаційна робота в класному мікроколективі; діяльність із залучення волонтерського ресурсу.

На кожному етапі впровадження авторської програми було використано цікаві та дієві форми, методи та заходи, а саме: просвітницькі конференції, круглі столи з загальної просвіти вчителів, соціальних педагогів, психологів, шкільної адміністрації, методичний семінар «Діти з особливими потребами в інклюзивному просторі ЗЗСО»; семінари та вебінари: «Значення соціуму для дитини з особливими освітніми потребами», «Вплив пальчикових ігор на розвиток дитини з особливими освітніми потребами», «Критичність чи критика», «Тайм менеджер, або просто стоп»; круглий стіл «Інклюзивна освіта: нормативний аспект»; диспути: «Толерантність у нашому житті», «Що б я хотів змінити в системі освіти», «Шляхи подолання прихованої і неприхованої дискримінації», діяльність дитячого кіноклубу «Різні діти», адаптаційні заняття, ігрові майстерні, інклюзивні театральні студії, уроки толерантності для молодших школярів тощо.

Особливої, позитивної оцінки у роботі з аутичними дітьми заслуговує використання, в умовах сучасного цифрового простору, мобільних додатків: «Autism», «Autastico», «Розвиваючі картки для дітей», «Вивчаємо звуки

тварин», «Вивчаємо звуки природи», «Вивчаємо автотранспорт», «Картки Домана», «Вивчаємо тварин», «Вивчаємо овочі і фрукти», «Вивчаємо цифри», «Вивчаємо кольори» – спрямованих на розумовий та сенсорний розвиток дитини, а також використовувалась казкотерапія, яка супроводжувалась презентацією, музикотерапія з використанням ІКТ.

Констатуємо, що в дисертації Т. О. Гладун визначено й схарактеризовано провідні теоретичні положення, що складають основу забезпечення ефективності досліджуваного процесу – розвитку соціальної компетентності дітей молодшого шкільного віку з аутизмом.

Матеріали дисертації можуть бути використані в підготовці методичних рекомендацій для працівників психологічної служби, педагогічних працівників ЗЗСО, представників батьківської спільноти; діяльності громадських організацій, які займаються системною допомогою дітям із інвалідністю; професійній підготовці майбутніх практичних психологів і соціальних педагогів тощо.

Результати дослідження висвітлено у 20 публікаціях дисертантки (із них 12 – одноосібні); 5 – у наукових фахових виданнях України, зокрема 2 видання, що включені до міжнародних наукометричних баз (Index Copernicus). З огляду на це, стверджуємо, що кількість та якість опублікованих наукових праць авторки є достатньою та дисертація пройшла належну апробацію результатів дослідження.

Дисертаційна робота складається зі вступу, двох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел, додатків. Оформлення дисертаційної роботи й автореферату відповідає вимогам МОН, при цьому зазначимо, що зміст автореферату та основні положення дисертації є ідентичними. У тексті автореферату відображено основні положення, зміст, результати і висновки здійсненого Т. О. Гладун наукового дослідження.

Поряд із тим, відзначаючи актуальність, завершеність та цілісність дисертації, вважаємо за необхідне вказати на деякі дискусійні аспекти та висловити певні зауваження та побажання:

1. У процесі вивчення стану розвитку соціальної компетентності дітей молодшого шкільного віку з аутизмом в умовах інклюзивної освіти, авторка аналізує досліджувану проблематику на основі її системного впорядкування за певними дослідницькими напрямками. Уважаємо, що дещо порушено логічну послідовність викладення матеріалу, варто було б розпочати аналіз дослідження з висвітлення наукового доробку щодо проблеми включення дітей з інвалідністю, зокрема з аутизмом, у якому міститься огляд міждисциплінарних досліджень, а потім переходити до аналізу спеціальних досліджень із проблем аутизму в дітей.

2. Позитивно оцінюючи надбання дослідниці щодо інструментарію для вивчення соціальної компетентності молодших школярів із аутизмом, відзначимо, що нерозкритим залишається питання щодо процедури діагностики цієї категорії дітей.

3. У 2 розділі дослідження авторка обґрунтовує соціально-педагогічну програму розвитку соціальної компетентності дітей із аутизмом «Соціальна поведінка – це просто», що забезпечує реалізацію розроблених нею соціально-педагогічних умов. У загальних висновках треба було б зробити більший акцент на цьому аспекті дослідницької роботи.

4. Авторці варто було б відобразити в експериментальній базі дослідження, окрім Благодійного Фонду допомоги дітям з аутизмом «Квіти життя», й інші громадські організації, які були задіяні в експериментальній роботі.

5. У параграфі 2.3 дисертанткою в цілому достатньо повно відображено кількісні зміни в рівнях сформованості критеріїв соціальної компетентності молодших школярів із аутизмом в умовах інклюзивної освіти, але варто було б докладніше проаналізувати та представити також і якісні зміни у визначених критеріях.

6. Робота тільки б виграла, якби авторкою було опубліковано практичні надбання у вигляді методичних рекомендацій щодо організації індивідуальної підтримки дітей молодшого шкільного віку з аутизмом у роботі психологічної

служби ЗЗСО; методичних рекомендацій для адміністрації та педагогічного складу ЗЗСО щодо створення та підтримки якісного інклюзивного середовища.

Висловлені зауваження не знижують загальної позитивної оцінки дисертаційної роботи, яка є серйозним, зрілим, самостійним і завершеним дослідженням. Гладун Т. О. отримано нові науково обґрунтовані теоретичні й експериментальні результати, що в сукупності є суттєвими для розвитку соціальної компетентності дітей молодшого шкільного віку з аутизмом. У дисертації поставлено й вирішено важливу наукову проблему, яка є корисною і цікавою для соціальної педагогіки / соціальної роботи. Беручи до уваги логіку наукового дослідження, наявну новизну й практичне значення отриманих результатів, дисертація заслуговує на схвалення й позитивну оцінку.

Дисертаційна робота Гладун Тетяни Олександрівни на тему «Розвиток соціальної компетентності дітей молодшого шкільного віку з аутизмом», відповідає пп. 9, 11-14 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 р. № 567 (зі змінами, внесеними згідно постанови Кабінету Міністрів України за № 656 від 19.08.2015 р., № 1159 від 30.12.2015 р., № 567 від 27.07.2016 р. та № 943 від 20.11.2019 р.), що дає підстави для присудження Гладун Тетяні Олександрівні наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.05 – соціальна педагогіка

Офіційний опонент

доктор педагогічних наук, професор,

ректор Державного вищого

навчального закладу

«Донбаський державний

педагогічний університет»

..... С. О. Омельченко